

DAS NEUE ÖSTERREICH Geschichte der zweiten Republik

(Verlag Styria, Graz—Wien—Köln, 1975. 415 o.)

1972 tavaszán „Österreich — Die zweite Republik” címmel kétkötetes összefoglaló jelent meg a Verlag Styria kiadásában, amely az Osztrák Köztársaság második világháború utáni történetével ismertette meg az olvasót. A mű átfogta a gazdasági, társadalmi, politikai és ideológiai történekek bonyolult komplexumát s voltaképpen arra volt kísérlet, hogy az osztrák állami lét történeti igazolását adja és megrajzolja Ausztria népének sajátos helyét Európa népei nagy családjában.

Az összefoglaló mű az európai és belső (hazai) kritika általános érdeklődésével találkozott, szerkesztői és maga a kiadó azonban úgy találták, hogy az osztrák társadalom minden rétegéhez nem jutott el, túlságosan is tudományos és volumenében igen tekintélyes volta miatt. Éppen ezért a rákövetkező években megindult egy egykötetes mű előkészítése, amely eleve a tudományos népszerűsítés igényeit kívánta kielégíteni, illetve az olvasók legszélesebb körének érdeklődését felkelteni. A közben megjelent és előttünk fekvő *Az új Ausztria. A Második Köztársaság története* című kötetben a témák és a szerzők számát csökkentették, a feldolgozás módját egyszerűsítették. A változások révén a német nyelvterület olvasóinak kezébe jól forgatható, könnyen érthető, olvasmányos könyv került.

A mű jelentőségében túlmutat az osztrák állam, illetve a német nyelvterület határain és a magyar olvasók számára sem érdektelen, hiszen a Magyar Népköztársasággal határos Osztrák Köztársaság elmúlt 30 esztendejének története tárul fel lapjain, a szomszéd-állam mai mindennapi életét ismerhetjük meg belőle.

Az osztrák Második Köztársaság létrejöttét a mű szerzői 1955-től, az osztrák államszerződés aláírásától számítják. Ez a szerződés nemzetközi jogilag szankcionálta az önálló, független és semleges osztrák állam létét. Persze az állami lét kritériumai a második világháború befejezése utáni 10 esztendőben is adva voltak, hiszen a Hitler-ellenes antifasiszta koalíciónak még a háború alatt hozott nem egy közös állásfoglalása a szövetségesek egyik célkitűzésének tekintette a hitleri Anschluss felszámolását és a független osztrák állam visszaállítá-

sát. A felszabadulást követő években a megszálló nagyhatalmak egymással gyakran ellentétes politikája is végeredményben ebbe az irányba hatott, különösen a Szovjetunióé, mely a fent említett célkitűzésekhez a legkövetkezetesebben ragaszkodott.

Az osztrák állami élet rekonstruálásának folyamata, amely Ausztria népének legteljesebb igényével találkozott, számos sajátos vonást mutatott fel, amelyek közül az egyik legjelentősebbéről külön is szót kell ejtenünk. A szövetséges felszabadító csapatok bevonulásának, a náci uralom összeomlásának időszakában a mai osztrák állam területén nem volt forradalmi helyzet. Így a felszabadulást követően Ausztriában polgári demokratikus állami és társadalmi rend stabilizálódott, amely azonban tagadta a hitleri fasizmus uralmi rendszerét, s egyben el is ütött az Anschluss előtti aurofasiszta hatalmi berendezkedéstől. A stabilizáció az 1918-as Első Köztársaság intézményeit élesztette fel és az állami, társadalmi vezetésben az egykori keresztényszocialistáknak és szociáldemokratáknak biztosított vezető szerepet. Mindezeket figyelembe véve az osztrák fejlődés — a norvég mellett — eklatáns cáfolata a „forradalom exportja” antimarxista, szovjetellenes rágalmának. A Szovjetunió, amely Ausztria tekintélyes részét felszabadította, nem avatkozott bele a felszabadított ország belügyeibe. Ismeretes, legjobban éppen az osztrák publicistikából, hogy a Szovjetunió tette lehetővé már 1945. április 12-én, Bécs felszabadulása után, az első osztrák köztársaság miniszterelnökének, a szociáldemokrata Karl Rennernek a kormányalakítást. Az más kérdés, hogy Habsburg Ottó levélben tiltakozott F. D. Rooseveltnél a szociáldemokrata Renner-kormány ellen, melyet „szovjetbérenc”-nek bélyegezett. Renner, aki a háború alatt Glognitzban élt teljes visszavonultságban, már április elején jelentkezett a felszabadító szovjet csapatoknál és kész volt vállalni a kormányalakítást.

A Renner-kormány igen nehéz helyzetben vette kezébe a stabilizáció, az újjáépítés munkáját. A háború pusztításai Ausztriát is elérték, a nácizmus egy hadszíntérré vált, éhező, nyomorgó „Ostmark”-ot hagyott maga után. A Renner-kormány igyekezett maga köré tömörít-

teni az antifasiszta elemeket, minden osztrák hazafit, akik közül számosan fegyveresen harcoltak a náci uralom ellen, vagy sínylődtek évekig a koncentrációs táborokban. Ezek jelentős része kommunista volt, akik a felszabadulást követően nehézségekkel, sokszor reménytelen küzdelem nélkül megosztották szociáldemokratákkal, keresztényszocialistákkal, haladó demokratikus polgári elemekkel.

Egyébként az antifasiszta ellenállási harc kérdéseit a kötet bevezető tanulmánya elmélyült alaposítással elemzi. Szerzője, Erika Weinzierl, nem csupán a háború alatti harcokat idézi fel, hanem a hitleri megszállást követő évek eseményeit is vizsgálat alá veszi. Az osztrák ellenállási mozgalom ugyanis egyidős az Anschluss-szal, helyesebben a fasiszmus elleni harc akkor kezdődött, amikor a német hadsereg átlépte Ausztria határait. Az akkori helyzetből adódóan a harc jellegét a korlátlan fasiszta erőfölény határozta meg, amely a háború győzelmes éveiben gyakorlatilag ki is kapcsolta az ellenállási mozgalmat. A sorozatos német katonai vereségek nyomán azonban az osztrák ellenállási mozgalom is kezdett magára találni, sőt, a háború utolsó éveiben Ausztria területén kisebb partizánakciókra is sor került, nem beszélve arról, hogy osztrák antifasiszták nagy számban vettek részt a jugoszláv népfelszabadító háborúban. Mint a tanulmányból kitűnik, az ellenállási mozgalom társadalmi bázisa igen széles volt: a résztvevők osztályok, rétegek, pártok, világi és egyházi szervezetek soraiból toborzódtak. Az összeomlás szélére jutott náci megszálló hatalom véres megtorlásai nemcsak megtizedelték ezeket az erőket, edzették, acélozták is. Mindazonáltal nem kétséges, hogy az osztrák ellenállási mozgalom egymagában képtelen volt felszabadítani Ausztriát. Ezt a feladatot a szovjet hadsereg és a vele szövetséges nyugati hatalmak csapatai végezték el.

A felszabadulás utáni nehéz esztendő megannyi problémájának megoldásában az antifasiszta harcok életben maradt résztvevői tevélegesen részt vállaltak; a konszolidálódási törekvések első megnyilvánulása a demokratikus pártok megalakulása, illetve újjászervezése volt. 1945 nyarán jöttek létre az osztrák állami-társadalmi életre ma is jellemző pártok, így az egykori keresztényszocialistákból az ÖVP (Osztrák Néppárt), a szociáldemokratákból és forradalmi szocialistákból az SPÖ (Szocialista Párt) és erősödött meg az Osztrák Kommunista Párt, illetve jegecesedett ki később az 50-

es években az FPÖ (Szabad Demokrata Párt). A pártok kialakulásának történetét Karl Skalnik tanulmánya mutatja be és hű képet ad arról, hogy a stabilizálódó nagytőke és nagybirtok, valamint a közép- és alsó rétegek belső politikai harcában hogyan szilárdult meg az ausztro-liberalizmus, amely a burzsoá parlamenti váltógazdaság klasszikus szabályai szerint, reformok és félreformok útján, de korántsem lebecsülhető leleményességgel kormányozza Ausztria hajóját.

A belső és külső stabilizálódás kétségkívül legjelentősebb mozgató ereje az osztrák államszerződés megkötése volt, 1955-ben. Rendelkezései az állam belső életére is kihatottak; segítettek olyan tehertételek felszámolásában, amelyek a konszolidáció kerékkötői voltak. (Szeparatizmus, egykori náci beilleszkedése, nemzetiségi kérdés.) A belső politikai élet fejlődésének képét Rudolf Polit tanulmánya adja, míg az osztrák külpolitika alakulásának Stephan Varosta szán terjedelmes értekezést.

Az osztrák köztársaság beilleszkedése a második világháború utáni Európába aránylag rövid idő alatt bekövetkezett. Mind a belpolitikában, mind a külpolitikában az államszerződés jelentett határkövet. Az államszerződés létrejöttéig Ausztria, a négy szövetséges hatalom megszállása alatt állván, önálló külpolitikát nem folytathatott. Ezekben az években külpolitikája gyakorlatilag a négy nagyhatalomhoz való viszonyra korlátozódott. Ez a viszony, elsősorban a Szovjetunióhoz való kapcsolat — szerző által is bevallottan —, korántsem volt problémamentes: Ausztria a hidegháború éveiben egyre inkább az angolszász hatalmak, illetve az újjáéledő nyugatnémet nagytőke gazdasági-politikai nyomása alá került, ez pedig a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatok romlásához vezetett. Ezzel párhuzamosan feszültség keletkezett az Ausztriával szomszédos népi demokratikus államokhoz való viszonyban is.

Az 1955-ös államszerződés külpolitikailag nagyon sok kérdést rendezett: Ausztria semleges állam lett, amit az osztrák parlamentnek a „tartós semlegességről” hozott törvénye csak alátámasztott. A „tartós semlegesség” azonban már a következő évben súlyos próba elé került: a magyarországi ellenforradalmi lázadás leverése után nyugatra távozó ellenforradalmárok és megtévesztett elemek Ausztria földjén találtak átmeneti vagy tartós menedéket; ez a két állam viszonyát igen kedvezőtlenül befolyásolta.

A feszültség feloldására tett kísérletek 1962-ben vezettek sikerre, azóta a két állam viszonya rendezett és napjainkban is számos törekvés nyilvánul meg a jószomszédi kapcsolatok elmélyítésére.

Ausztriának egyéb keleti szomszédai-
val való kapcsolatát általában ugyan-
azon a vonások jellemezték, mint a
Magyar Népköztársasághoz fűződő viszony-
nyát. Az 1968-as csehszlovákiai esemé-
nyek hasonló megpróbáltatást jelentettek,
Jugoszláviával való viszonyát pedig idő-
ről időre az Ausztriában élő szlovén
kisebbség mozgalmai árnyékolják be. Az
elmúlt 30 esztendő többször kiélezte a
dél-tiroli problémát is, amellyel kapcsola-
tban az ENSZ fellépésére volt szükség.
Az Olaszországgal kötött újabb
egyezmények egyelőre nyugvópontra jut-
tatták a dél-tiroli osztrák lakosság hely-
zetét. A Német Szövetségi Köztársaság-
gal való viszonyt az Ausztriában levő
német vagyonok, tulajdonok sorsa élezte,
míg nem Ausztria tetemes megváltási árat
fizetett értük. Az ezt követő német
tökebeáramlás a kérdést azzal „oldotta
meg”, hogy ma Ausztria területén ismét
rengeteg német tulajdon halmozódott fel.
Ez a felhalmozás sokszor groteszk jelen-
séghez vezet, úgyannyira, hogy pl. a par-
lament törvényben volt kénytelen ki-
mondani egyes osztrák tulajdonok el-
idegenítésének tilalmát. A Német Szövet-
ségi Köztársaság napjainkban Ausztria
legnagyobb kereskedelmi partnere, amely
megszabja gazdasági fejlődése irányát
és lehetőségeit. A nyugatnémet politikai
befolyás növekvő intenzitásával, amit az is
nagy mértékben elősegít, hogy az osztrák
politikai élet vezető pártjai csaknem
ugyanolyan összetételűek, mint a hasonló
nyugatnémet politikai pártok. Érdemes
itt utalni az Osztrák Szocialista Párt és
a Nyugatnémet Szociáldemokrata Párt
szoros kapcsolatára, amelyet Kreisky és
Brandt közös emigrációs múltja és poli-
tikai gyakorlata még inkább alátámaszt.

Ausztria életében nem kis jelentőségű
a Vatikánhoz fűződő viszony, amely évszázados hagyományokra nyúlik vissza.
A két fél közötti harmonikusnak mond-
ható kapcsolat alapja az 1933-ban meg-
kötött konkordátum, amelyet a felszabadulás
után több ízben megújítottak. Kétségtelen
tény, hogy a megújítások a katolikus egyház
jogainak bizonyos visszaszorításával jártak,
de ez elől a Vatikán sem térhetett ki, hiszen az ok-

tatásban, nevelésben játszott régebbi
(szinte kizárólagos) privilégiuma a mo-
dern burzsoá állam oktatási-nevelési
rendszerének inkább kerékkötője, mint-
sem segítője volt.

A különböző, szomszéd és nem szomszéd
államokhoz való kapcsolat sajátja-
gosan veti fel Ausztria hadügyének kér-
dését. Habár az osztrák államszerződés
s azt követően az e kérdésben megfo-
galmazott osztrák törvények, valamint a
semlegességi politika a Bundeswehr
nagyságát és feladatait meglehetősen pon-
tossággal körvonalazták, a hadseregfej-
lesztés kérdése napjainkban is a politikai
csatározások nyílt területe. A szenedé-
lyek gyakori felkorbácsolásának hathatós
eszköze az osztrák állam katonaföldrajzi
helyzete: két világméretű koalíció, a
Varsói Szerződés és a NATO szorításá-
ban — úgymond — Ausztriát csak nem-
zetközi szerződések védik, valójában
azonban semmi sem, mert az osztrák
államnak még annyi hadereje sincs,
hogy a határain betörő ellenséget né-
hány napra feltartóztassa. Ezek a véle-
mények az objektív megítéléstől igen
messze állnak, s inkább arra szolgálnak,
hogy — politikai célzattól, elsősorban a
Varsói Szerződés tagállamai ellen — han-
gulatot keltsenek. Egyébként a hadügy
kérdésével foglalkozó Allmayer—Beck-
tanulmány sokkal realisabban látja
Ausztria katonapolitikai helyzetét, ha
olykor maga is átveszi az említett véle-
mények szerzőinek néhány hangzatos
jelszavát.

Az Allmayer—Beck-tanulmány a mű
történeti-politikai részének lezárója; az
ezt követő fejezetek az elért vívmányok
bemutatásával teszik teljessé nyugati
szomszédunkkal kapcsolatos ismeretein-
ket. Értékes és érdekes fejezetek ezek,
bepillantást adnak az osztrák szociál-
politika és egészségügy, az iskola-, és
nevelésügy, a tudomány és tudomány-
politika, a tömegkommunikációs eszkö-
zök, az irodalom, a képzőművészet, zene
mindennapi életébe, elért eredményeibe
és problémáiba.

A szerzői kollektíva színvonalas mun-
kát bocsátott az olvasóközönség rendelkezésére.
A nagy gonddal összeállított
művet függelék és időrendi táblázat egészíti
ki. Mindkettő igen hasznos, nemcsak
a kutató történész, hanem az átlagolvasó
számára is.

Farkas Márton